

WAT WIJ WILLEN

Isabel Allende

Wat wij willen

Mijn leven als moeder,
vrouw, feminist

Uit het Spaans vertaald
door Rikkie Degenaar

Oorspronkelijke titel *Mujeres del alma mía*
© 2020 Isabel Allende / Penguin Random House Grupo Editorial,
Barcelona
© 2021 Nederlandse vertaling Rikkie Degenaar /
Uitgeverij Wereldbibliotheek
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Rouwhorst + Van Roon
Foto auteur © Lori Barra
NUR 302
ISBN 978 90 284 5140 7
www.wereldbibliotheek.nl

Voor Panchita, Paula, Lori, Mana, Nicole
en de andere bijzondere vrouwen in mijn leven

Ik overdrijf niet als ik zeg dat ik feminist ben sinds de kleuterschool, nog voordat het concept bekendheid kreeg in mijn familie. Ik ben geboren in 1942, dus we hebben het over het verre verleden. Ik denk dat mijn opstandigheid tegen het mannelijk gezag voortkwam uit de situatie van mijn moeder Panchita die, met twee kinderen in de luiers en een pasgeboren baby in haar armen, door haar man in de steek werd gelaten. Daardoor was Panchita gedwongen onderdak te vragen bij haar ouders in Chili, waar ik de eerste jaren van mijn kindertijd heb doorgebracht.

Het huis van mijn grootouders, in de wijk Providencia in Santiago, destijds een luxe villawijk en tegenwoordig een doolhof van winkels en kantoren, was groot en lelijk, een betonnen monster waar het altijd tochtte, met kamers met hoge plafonds, muren bedekt met het roet van de petroleumkachels, zware, roodfluwelen gordijnen, Spaanse meubels gemaakt om eeuwig mee te gaan, afschuwelijke portretten van dode familieleden en stapels stoffige boeken. Het huis had een voorname gevel. Iemand had zijn best gedaan de zitkamer, de bibliotheek en de eetkamer een elegante toets mee te geven, maar die werden weinig gebruikt. De rest van het huis was het rommelige domein van mijn oma, de kinderen – mijn twee broers en ik –, het huishoudelijk personeel, twee of drie honden van een onbestemd ras en half wilde katten die zich oncontroleerbaar voortplantten achter de koelkast; de kokkin verdronk de jongen in een emmer op de patio.

De vreugde en het licht in dat huis verdwenen met de voor-

tijdige dood van mijn oma. Ik herinner me mijn kindertijd als een periode van angst en duisternis.

Waar ik bang voor was? Dat mijn moeder stierf en wij in een weeshuis terecht zouden komen, dat de zigeuners me stalen, dat de duivel opdook in de spiegels, kortom: te veel om op te noemen. Ik ben dankbaar voor die ongelukkige jeugd, want die heeft me stof geleverd voor het schrijven. Ik weet niet hoe romanschrijvers met een verleden van een gelukkige kindertijd in een normaal gezin het klaarspelen.

Al op heel jonge leeftijd besepte ik dat mijn moeder in het nadeel was ten opzichte van de mannen van de familie. Ze was tegen de wil van haar ouders getrouwd, ze was mislukt, precies zoals ze haar hadden gewaarschuwd, en ze had haar huwelijk nietig laten verklaren, de enig beschikbare uitweg in dat land waar echtscheiding pas in 2004 werd gelegaliseerd. Ze was er niet op voorbereid om te werken, ze had geld noch vrijheid en was het mikpunt van roddelpraatjes, want ze was behalve een gescheiden vrouw jong, knap en koket.

Mijn weerzin tegen het machismo ontstond in die jaren van mijn kindertijd, toen ik mijn moeder en het vrouwelijke huishoudelijke personeel als slachtoffers zag, ondergeschikt, zonder middelen van bestaan en zonder dat ze iets hadden in te brengen, mijn moeder omdat ze de conventies had getrotseerd en de anderen omdat ze arm waren. Natuurlijk begreep ik daar toen nog niets van, deze verklaring heb ik verwoord na vijftig jaar therapie, maar al kon ik het niet beredeneren, die gevoelens van frustratie waren zo sterk dat ze me voor altijd hebben getekend met een obsessie voor rechtvaardigheid en een diepgewortelde afkeer van het machismo. Die wrok was een rariteit in mijn familie, die zichzelf zag als intellectueel en modern maar volgens de huidige normen ronduit thuishoorde in het stenen tijdperk.

Panchita raadpleegde diverse artsen om uit te zoeken wat er met me aan de hand was, misschien leed haar dochter aan kolieken, of had ze een lintworm. Het koppige en provocerende in mijn karakter, dat bij mijn broers werd beschouwd als een essentiële voorwaarde van mannelijkheid, was in mij iets ziekelijks. Is dat niet bijna altijd zo? Meisjes wordt het recht ontzegd om boos te worden en te stampvoeten. Er bestonden psychologen in Chili, misschien zelfs kinderpsychologen, maar in die door taboes gedomineerde tijd was die hulp voorbehouden aan ongeneeslijke gekken en in mijn familie zelfs in die gevallen niet, om onze gekken bekommerden we ons zelf, thuis. Mijn moeder smeekte me discreter te zijn. 'Ik weet niet waar je die denkbeelden vandaan hebt, straks denken ze nog dat je een manwijf

bent,' zei ze me ooit, zonder me de betekenis van dat rare woord uit te leggen.

Ze had reden om zich zorgen te maken. Op mijn zesde was ik door de Duitse nonnen van school gestuurd wegens ongehoorzaamheid, als een aanloop op wat mijn toekomstige koers zou zijn. Ik denk eigenlijk dat de werkelijke reden was dat Panchita voor de wet een ongehuwde moeder met drie kinderen was. Dat had de nonnen toch niet moeten choqueren, want in Chili worden de meeste kinderen buiten het huwelijk geboren, maar in de sociale klasse waartoe de leerlingen van die school behoorden, was dat niet het geval.

Ik heb mijn moeder tientallen jaren als slachtoffer gezien, maar ik heb geleerd dat een slachtoffer wordt gedefinieerd als iemand zonder controle en macht over zijn omstandigheden en ik geloof niet dat dit bij haar het geval was. Het is waar dat mijn moeder in de val leek te zitten, kwetsbaar leek en soms wanhopig, maar later veranderde haar situatie, toen ze een relatie kreeg met mijn stiefvader en ze begonnen te reizen. Ze had haar best kunnen doen om onafhankelijker te worden, het leven na te streven dat ze wilde en haar enorme potentieel te ontwikkelen in plaats van zich te onderwerpen, maar mijn mening telt niet, want ik ben van de generatie van het feminisme en ik heb kansen gekregen die zij niet had.

Nog iets wat ik heb geleerd in die vijftig jaar therapie, is dat het ontbreken van een vader in mijn kindertijd ongetwijfeld ook heeft bijgedragen aan mijn opstandigheid. Het duurde lang voordat ik oom Ramón, zoals ik de man met wie Panchita rond mijn elfde jaar ging samenwonen altijd heb genoemd, accepteerde en ik begreep dat ik geen betere vader had kunnen hebben dan hij. Dat realiseerde ik me toen mijn dochter Paula werd geboren en hij acuut verliefd op haar werd – de liefde was wederzijds –, en ik voor het eerst de tedere, gevoelige en speelse kant zag van die stiefvader die ik de oorlog had verklaard. Mijn hele puberteit lang verfoeide ik hem en verzette ik me tegen zijn gezag, maar omdat hij een onverbeterlijke optimist is, heeft hij dat niet eens gemerkt. Volgens hem ben ik altijd een voorbeeldige dochter geweest. Oom Ramón had zo'n slecht geheugen voor negatieve dingen dat hij me toen hij oud was Angélica noemde – mijn tweede naam – en zei dat ik op mijn zij moest slapen om mijn vleugels niet te pletten. Dat bleef hij zeggen tot het einde van zijn dagen, toen dementie en levensmoeheid hem hadden gereduceerd tot een schaduw van wie hij was.

Mettertijd werd oom Ramón mijn beste vriend en mijn vertrouweling. Hij was vrolijk, bazig, trots en seksistisch, al ontkende hij dat laatste met het argument dat niemand vrouwen met meer respect behandelde dan hij. Het is me nooit gelukt hem duidelijk te maken waaruit zijn levensgrote machismo bestond. Hij had zijn vrouw, met wie hij vier kinderen had, verlaten en de nietigverklaring van zijn huwelijk waarmee hij de

relatie met mijn moeder had kunnen legaliseren, heeft hij nooit gekregen. Toch weerhield dat hen er niet van om bijna zeventig jaar samen te leven, aanvankelijk onder schandaal en geroddel, al maakten later nog maar heel weinig mensen bezwaar tegen hun relatie, aangezien de normen verslaptten en stellen omdat ze niet officieel konden scheiden, zonder verdere bureaucratische rompslomp samenleefden en weer uit elkaar gingen.

Panchita leed evenzeer onder de tekortkomingen van haar partner als ze zijn goede eigenschappen bewonderde. Ze nam de rol op zich van onderdanige en vaak woedende echtgenote omdat ze zich niet in staat voelde in haar eentje haar kinderen vooruit te helpen. Te worden gesteund en beschermd had een onvermijdelijke prijs.

Mijn biologische vader heb ik nooit gemist en ik heb ook nooit de behoefte gehad te weten hoe het hem is vergaan. Om zijn huwelijk met Panchita nietig te laten verklaren, stelde hij als voorwaarde dat hij geen enkele verantwoordelijkheid voor de kinderen zou hoeven dragen en hij ging daarin zo ver dat hij ons nooit meer heeft gezien. De paar keer dat zijn naam viel in de familie, een onderwerp dat iedereen meed, kreeg mijn moeder een zware migraineaanval. Ik kreeg alleen te horen dat hij heel intelligent was en veel van me had gehouden, dat hij met me naar klassieke muziek luisterde en me kunstboeken liet zien waardoor ik op mijn tweede de kunstenaars herkende, en dat als hij Monet of Renoir zei, ik ze op de juiste pagina vond. Ik betwijfel het. Ik zou het nu niet eens kunnen, nu ik de volledige beschikking heb over mijn verstandelijke vermogens. Hoe dan ook, aangezien dat gebeurd moet zijn voor mijn derde, weet ik er niets meer van, al heeft de plotselinge desertie van mijn vader mij wel getekend. Hoe kon ik mannen vertrouwen, die de ene dag van je houden en de volgende dag met de noorderzon vertrekken?

Dat mijn vader ervandoor ging is niet uitzonderlijk. In Chili is de vrouw de steunpilaar van het gezin en de gemeenschap, zeker in de arbeidersklasse, waar de vaders komen en gaan en vaak verdwijnen zonder zich verder nog om hun kinderen te bekommeren. De moeders daarentegen zijn sterk gewortelde bomen. Zij zorgen voor hun eigen kinderen en als dat nodig is ook voor die van anderen. De vrouwen zijn zo sterk en georganiseerd dat men zegt dat Chili een matriarchaat is, en zelfs de

meest conservatieve figuren houden dat zonder blikken of blozen vol, maar het is ver bezijden de waarheid. De mannen bezitten de politieke en de economische macht, vaardigen de wetten uit en passen die toe zoals het hun uitkomt, en als dit niet voldoende is, komt de Kerk tussenbeide met zijn eeuwige patriarchale stempel. De vrouwen hebben het alleen in hun gezin voor het zeggen... soms.

O nlangs, tijdens een van die interviews waar ik zenuwachtig van word omdat ze bestaan uit een bombardement van banale vragen die je heel snel moet beantwoorden, als een lastige psychologische test, moest ik in twee seconden beslissen met wie van mijn romanpersonages ik graag zou willen dineren. Als ze me hadden gevraagd met welke persoon ik graag zou dineren, had ik onmiddellijk geantwoord: met Paula, mijn dochter, en met Panchita, mijn moeder, twee geesten die altijd bij me zijn, maar bij die gelegenheid ging het om een literair personage. Ik kon niet meteen antwoorden, zoals de interviewer eiste, want ik heb meer dan twintig boeken geschreven en met bijna al mijn hoofdpersonen zou ik graag dineren, zowel met de vrouwen als met de mannen, maar toen ik de tijd had om er even over na te denken besloot ik dat ik Eliza Sommers zou uitnodigen, het meisje uit *Fortuna's dochter*. Toen ik in 1999 naar Spanje ging voor de lancering van de roman, zei een slimme journalist tegen me dat mijn roman een allegorie was van het feminisme. Hij had gelijk, al was ik me daar toen eerlijk gezegd niet van bewust.

Halverwege de negentiende eeuw, midden in het victoriaanse tijdperk, was Eliza Sommers een jong meisje, gevangen in een korset, opgesloten in huis, met weinig opleiding en nog minder rechten, voorbestemd om te trouwen en kinderen te krijgen, maar ze verliet haar veilige thuis en reisde tijdens de goudkoorts van Chili naar Californië. Om te overleven kleedde ze zich als man en leerde zichzelf te handhaven in een hypermannelijke omgeving van afgunst, eerzucht en geweld. Na ontelbare obsta-

kels en gevaren te hebben overwonnen, kon ze zich weer kleden als vrouw, maar ze droeg nooit meer een korset. Ze had haar vrijheid verworven en zou die nimmer meer opgeven.

Eliza's ontwikkeling zou je zeker kunnen vergelijken met de emancipatie van vrouwen, die de mannenwereld stormenderhand hebben ingenomen. We moesten handelen zoals zij, ons hun tactieken eigen maken en leren concurreren. Ik herinner me de tijd dat vrouwelijk kantoorpersoneel om serieus te worden genomen naar het werk ging in pantalon, colbert en soms zelfs met stropdas. Dat hoeft niet meer, we kunnen onze macht uitoefenen vanuit onze vrouwelijkheid. Net als Eliza hebben we vrijheid verworven en blijven we strijden om die te behouden, te verruimen en ervoor te zorgen dat die voor alle vrouwen bereikbaar wordt. Dat zou ik Eliza willen vertellen als ze met mij kwam dineren.

Het feminisme schrikt vaak af omdat het heel radicaal lijkt of geïnterpreteerd wordt als mannenhaat, daarom moet ik dit voordat ik verderga voor enkelen van mijn lezeressen ophelderen. Laten we beginnen met de term ‘patriarchaat’.

Mijn definitie van ‘patriarchaat’ wijkt misschien enigszins af van die in Wikipedia of het woordenboek van de Real Academia. Oorspronkelijk betekende het het absolute gezag van de man over de vrouw, over andere soorten en de natuur, maar de feministische beweging heeft die absolute macht in een aantal aspecten ondermijnd, al bestaat die in andere voort zoals al duizenden jaren het geval is. Hoewel veel discriminerende wetten zijn gewijzigd, blijft het patriarchaat het dominerende systeem van politieke, economische, culturele en religieuze onderdrukking dat het mannelijke geslacht macht en privileges toekent. Behalve misogynie – vrouwenhaat – omvat dit systeem diverse vormen van uitsluiting en agressie: racisme, homofobie, klassenbewustzijn, xenofobie, onverdraagzaamheid ten opzichte van afwijkende ideeën en personen die anders zijn. Het patriarchaat doet zich gelden met agressie, eist gehoorzaamheid en straft iedereen die het waagt zich ertegen te verzetten.

En wat houdt mijn feminisme in? Het gaat niet om wat we tussen onze benen hebben, maar om wat er tussen onze twee oren zit. Het is een filosofische houding en een rebellie tegen de autoriteit van de man. Het is een manier om de menselijke relaties te begrijpen en de wereld te beschouwen, om in te zetten op gerechtigheid, het is een strijd voor de emancipatie van vrouwen, gays, lesbiennes, transgenders – LGBTQI+ –, van iedereen

die door het systeem wordt onderdrukt, plus eenieder die zich erbij wil aansluiten. Welkom, zoals de jongeren van tegenwoordig zouden zeggen: hoe meer, hoe beter.

In mijn jeugd vocht ik voor gelijkheid, wilde ik meedoen met het spel van de mannen, maar toen ik volwassen was, begreep ik dat dat spel waanzin is, het vernietigt de planeet en het morele weefsel van de mensheid. De ramp moet zich niet herhalen, maar worden verholpen. Natuurlijk ziet deze beweging zich gesteld tegenover machtige reactionaire krachten, zoals fundamentalisme, fascisme, traditie en vele andere. Ik vind het deprimerend om te zien dat zich onder die tegenkrachten zoveel vrouwen bevinden die bang zijn voor verandering en zich geen andere toekomst kunnen voorstellen.

Het patriarchaat is versteend. Het feminisme is als de oceaan, vloeibaar, krachtig en diep, het bezit de oneindige complexiteit van het leven, het beweegt in golven, stromen, getijden en soms in woeste stormen. Net als de oceaan, zwijgt het feminisme niet.

*Nee, zwijgend ben je niet mooier.
Je bent prachtig als je strijdt,
als je vecht voor het jouwe,
als je niet zwijgt
en je woorden bijten,
als je je mond opent
en alles om je heen brandt.*

*Nee, zwijgend ben je niet mooier,
maar een beetje meer dood,
en als ik iets weet over jou
is het dat ik niemand heb gezien,
nooit,
met zoveel lust tot leven.*

Schreeuwend.

– MIGUEL GANE, 'Brand'

Al heel jong ging ik ervan uit dat ik voor mijn moeder moest zorgen en zo snel mogelijk in mijn eigen onderhoud moest voorzien. Dat werd versterkt door de boodschap van mijn opa, die als de onbetwistbare patriarch van de familie begreep wat het nadeel was van het vrouw-zijn en me de wapens wilde geven om nooit afhankelijk te hoeven worden. De eerste acht jaar van mijn leven bracht ik door onder zijn hoede, en op mijn zestiende ging ik weer bij hem wonen, toen oom Ramón mijn broers en mij terugzond naar Chili. We woonden in Libanon, waar hij consul was, toen in 1958 een politieke en religieuze crisis het land in een burgeroorlog dreigde te storten. Mijn broers gingen naar een militaire kostschool in Santiago en ik naar mijn tata, mijn opa.

Mijn tata Agustín was op zijn veertiende gaan werken, meteen na de dood van zijn vader, die het gezin behoeftig had achtergelaten. Voor hem bestond het leven uit discipline, hard werken en verantwoordelijkheid. Hij hield zijn hoofd hoog, want eer gaat voor alles. Zijn stoïcijnse levenshouding heeft mij gevormd: elke vorm van opschepperij en verspilling vermijden, niet klagen, volhouden, je plicht vervullen, nooit iets vragen of verwachten, voor jezelf zorgen, anderen helpen en dienen zonder daarmee te koop te lopen.

Ik heb hem het volgende verhaal meermalen horen vertellen: er was eens een man die slechts één zoon had, van wie hij zielsveel hield. Toen de jongen twaalf jaar werd, zei zijn vader dat hij van het balkon op de tweede verdieping moest springen en niet bang hoefde te zijn, want hij zou hem beneden opvangen.